

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ - ԱՇՃԵԱՆ (ԽՄԲԱԳԻՐ), «ԴԻԻԱՆ ՄԵՍՐՈՊ Գ. ԹԱՂ-ԻԱԿԻԱՆ», Նոր Զուգա [ՊԷՅՐՈՒՔ, տպ. Ալքափրես] 1979, ԼԹ + 654 էջ :

Մեսրոպ Թաղիադեանի գրական ժառանգությունը եղած է հարուստ եւ բազմակողմանի : Որպէս բանաստեղծ, վիպասան, պատմաբան, հրապարակադիր-խմբագիր, դաստիարակ-մանկավարժ եւ թարգմանիչ՝ ան հանդիսացած է 19-րդ դարու Ա. կէսի մշակութային կարկառուն գէմքերէն մէկը, որուն դործունէութիւնը ծաւալած է յատկապէս Հնդկաստանի ու Պարսկաստանի հայկական գաղութներուն մէջ : Ժամանակակից՝ Ռաշատուր Արովեանի եւ Միքայէլ Նալբանդեանի, եւ անոնց նման նուիրեալ մը հայ ժողովուրդի աղջային զարթօնքի շարժումին, Մ. Թաղիադեանի գործատարար իր ժամանակին չէ արժանացած ընդհանուր հետաքրքրութեան եւ ուշադրութեան, որոնց արժանացած են առաջին երկուքը :

Վերջին տասնամեակներուն, հայրենի բանասէրներուն եւ դրահանադէտներուն մօտ մեծ հետաքրքրութիւն արթնցած է Մեսրոպ Թաղիադեանի կեանքին ու գրական-մշակութային դործունէութեան շուրջ : Երջ ընծայուած են քանի մը արժէքաւոր ուսումնասիրութիւններ, ինչպէս նաեւ անոր գեղարուեստական երկերն ու հրապարակադրական գործերը համադրող հատորներ : Առանձնապէս ուշադրութեան արժանի են «Թաղիադեանադէտ» Ռուզան Նանուսեանի՝ Մ. Թաղիադեանի նուիրուած մենագրութիւնը (Երևան, 1947), ինչպէս նաեւ իր կողմէ խմբագրուած Թաղիադեանի «Գեղարուեստական երկեր»ը (Երևան, 1965) եւ «Ուղեգրութիւններ, Յօդուածներ, Նամակներ, Վաւերագրեր» (Երևան, 1975) հատորը : Թաղիադեանադիտութեան համար ուշագրաւ ներդրում են Զ. Միրզարեկեանի «Մեսրոպ Թաղիադեան» (Երևան, 1971) մենագրութիւնը, ինչպէս նաեւ Մ. Սանթրոսեանի ու Գ. Գրիգորեանի կողմէ Մեսրոպ Թաղիադեանի նուիրուած ուսումնասիրութիւնները :

Վերջին տարիներուն ծաւալած այս լայն հետաքրքրութեան հետ միտակը, կը շեշտուէր այն մտահոգութիւնը թէ՛ Մեսրոպ Թաղիադեանի գրական ժառանգութեան կարեւոր մէկ մասը կորսուած է, եւ կամ՝ անդամնելի :

Սակայն, շնորհիւ Մեսրոպ Եպս. Աշճեանի շուրջ տասը տարուան պրոպագանդներուն, բազմաթիւ ուսումնասիրութիւններուն եւ խմբագրական աշխատանքներուն, վերջիններուն մէջէն ի լոյս աշխարհ կը բերուին Մեսրոպ Թաղիադեանի գրական ժառանգութեանէն անտխպ նիւթեր, որոս համախմբուած են ստուարածաւալ եւ գեղատիպ հատորի մը մէջ, որ կը կրէ «Դիւան Մեսրոպ Գ. Թաղիադեան» խորագիրը :

և Կ'ընդդրկէ Վնտիպ Օրադրութիւններ, Երկեր և Քերթուածներ, Վաւերագրեր, Նամակներ» : «Դիւան»ին մէջ տեղ գտած անտիպ նիւթերուն կարեւորագոյն մասին փրկութիւնը կը պարտինք Յովհաննէս Քահանայ Մկրեանի, որ պատանի տարիքէն սկսեալ, հեռուոր Պարտիզակէն՝ բացառիկ հետաքրքրութիւն կը ցուցարբերէ Թաղիադեանի նկատմամբ, իր մօտ կը համախմբէ անոր հրատարակութիւնները, ինչպէս նաև անոր մահէն ետք՝ կը յաջողի որոշ ձեռագիրներու ընդօրինակութիւնները ձեռք ձգել և գուրգուրանքով պահպանել զանոնք : Այդ ընտրութիւնը, Մկրեան Քահանայի զրազարանին հետ, սեփականութիւնը կը դառնան Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, երբ այս վերջինս կը հաստատուի Անթիլիասի մէջ, 1930 թ.ին :

Մ. Թաղիադեանի կարգ մը անտիպ նիւթերն ալ Աշճեան Եպս. կը գտնէ Նոր Զուգայի արխիւներուն մէջ, երբ 1974-1977 թթ.ուն առաջնորդական պաշտօնով կը գտնուէր հոն :

Եթէ «Դիւան»ի նիւթերուն կարեւորութիւնը անուրանալի իրողութիւն է, նոյնքան կարեւոր է նշել այն հսկայական աշխատանքը, զոր կատարած է Մեսրոպ Եպս. Աշճեան, գիտական մօտեցումով և հասկացողութեամբ : Հատորին յառաջարկով՝ ան, հիմնուելով արխիւային անտիպ նիւթերու վրայ, հարադատօրէն ստեղծած է միջավայրը Նոր Զուգայի և Հնդկաստանի հայկական դպրոցներուն, որոնց մէջ գործած և ստեղծագործած է լուսաւորիչ Մ. Թաղիադեան, որ 1850-ական թուականներու վերջերուն գրաւած է Մ. Նալբանդեանի ուշադրութիւնն ու արժանացած անոր դնահատանքին :

«Դիւան»ի կարեւորագոյն ու միտմամանակ ամենէն ընդարձակ մասը կը կազմէ «Օրադրութիւն»ը (էջ 1-169) : «Հեղիկ Հպակեաց»ը (էջ 207-255) անտիպ թարգմանութիւն մըն է, որուն կը յաջորդեն «Թանդարան Թաղիադեանց» (էջ 257-302) երկարաչուն ըրանաստեղծութիւնը, որ մնացած է կիսաւարտ, և «Բառարան Իմն Փոքրիկ և Համառօտ»ը (էջ 303-328) : Հետաքրքրական է՝ Մեսրոպ Թաղիադեանի դիմագիրը աւելի ամբողջական դարձնող՝ «Մոտցուած էջեր»ը (էջ 329-402), որուն մէջ կը մտնեն Թաղիադեանի կարգ մը զգաւատիկներն ու նամակները, ինչպէս նաև Թաղիադեանի և անոր անմիջական շրջապատին հետ առնչուող «Վաւերագրեր»ը : «Դիւան»ի Դ. մասը կ'ընդգրկէ Մկրեան Քահանայի կիսաւարտ մնացած «Կենսագրութիւն Մեսրոբիայ Դութեան Թաղիադեանց» (էջ 403-492) աշխատանքութիւնը : (Այս վերջինը չչփոթել նոյն Մկրեանի կողմէ Թաղիադեանցի կենսագրութեան նուիրուած, և լոյս ընծայուած (Թիֆլիս, 1886 թ. և 1893 թ.) հրատարակութիւններուն հետ) :

Գեղեցիկ և օգտալատ իրադարձում մըն է Մեսրոպ Եպս.ի կողմէ «Յաւելուած» բաժինով տրուած Մ. Թաղիադեանի հրատարակած ա-

անձին գործերուն, ինչպէս եւ բանաստեղծութիւններուն, խմբագրած թերթերուն, ու անոր մասին զոյութիւն ունեցող ազդիւրներուն եւ գրականութեան մատենագիտութիւնը, բառարանը, խրաքանչիւր անտիպ գործի ասանձին ծանօթագրութիւնները: Իսկ հատորի վերջաւորութեան կցուած անձնանուններու, տեղանուններու եւ նկարներու ցանկերը՝ «Երևան»ին օգտագործուժը հեշտացնելու կը ծառայեն: Սակայն, հոս հարկ է կատարել մասնանշում մը: Անձնանուններու ցանկերու պատրաստութեան ժամանակ, պատմական դէմքերու անունները կը արուին այնպէս՝ ինչպէս կը յիշատակուին անոնք, իսկ նորագոյն շրջանի անձերու պարագային՝ անոնք կը յիշատակուին մականուններով:

Մերոպ կ'պս Աշճեանի բծախնդիր ու դիտական աշխատանքով ու խմբագրութեամբ «Երևան»ի հրատարակութիւնը լոյսին կը բերէ Մ. Թաղիադեանի անտիպ գործերուն կարեւոր մէկ մասը, որուն որպէս հետեւանք մեծ հայրենասէրին զիմագիծը կը դառնայ աւելի պայծառ, իսկ գրական գործունէութեան տարողութիւնը աւելի շօշափելի: «Երևան»ի հրատարակութիւնը, միաժամանակ՝ հայ մշակոյթի կեդրոններուն ու գործիչներուն կ'ընէ անհրաժեշտ թելադրութիւնն ու յիշեցումը՝ թէ՛ ժամանակը եկած է, ու նոյնիսկ անցած, որ զանազան վայրերու եւ կեդրոններու մէջ անխնամ ու անկազմակերպ թողլորուած արխիւները մէկկանգամ բնոյժտ ենթարկուին դիտական դասաւորումի, նախ զանոնք փրկելու համար փճանայու վտանգէն, եւ ապա՝ զանոնք պարճնելու համար հանրամատչելի, դիտական լայն շրջանակներու մէջ օգտագործելի պարճնելու մտահոգութեամբ: